

SHARQ FALSAFASI VA UNING IJTIMOY HAYOTDAGI ROLI

Toshkent davlat tibbiyot universiteti 1-stomatologiya fakulteti talabasi

Elmurotova Mohina Mansur qizi

Sharq falsafasi va uning ijtimoiy hayotdagi roli.

ANNOTATSIYA: *Ushbu maqolada Sharq falsafasining tarixiy shakllanish jarayoni, uning asosiy maktablari hamda jamiyat taraqqiyotidagi o'rnini keng qamrovda tahlil qilinadi. Xitoy, Hind va Islom falsafiy an'analari ijtimoiy tuzilma, davlat boshqaruvi, axloqiy me'yorlar va ma'naviy qadriyatlar bilan bog'liq holda ilmiy asosda o'rganiladi. Tadqiqot davomida Sharq tafakkurining shaxs kamoloti, ijtimoiy barqarorlik va zamonaviy globallashtirish jarayonidagi ahamiyati ochib beriladi. Maqola nazariy tahlil, qiyosiy yondashuv va tarixiylik tamoyillari asosida yozilgan.*

Kalit so'zlar: *Sharq falsafasi, jamiyat, axloq, davlat, ma'naviyat, ijtimoiy barqarorlik, Konfutsiychilik, Buddaviylik, Islom falsafasi.*

ABSTRACT: *This article examines the historical formation of Eastern philosophy and its role in social life. Chinese, Indian, and Islamic philosophical traditions are analyzed in relation to social structure, governance, ethical norms, and spiritual values. The study highlights the importance of Eastern thought in shaping moral consciousness, social stability, and personal development. The relevance of Eastern philosophy in the era of globalization is also explored.*

Keywords: *Eastern philosophy, society, ethics, governance, spirituality, social stability, Confucianism, Buddhism, Islamic philosophy.*

KIRISH

Sharq falsafasi insoniyat tafakkuri tarixining eng qadimiy va serqirra yo'nalishlaridan biridir. U miloddan avvalgi ming yilliklardan boshlab shakllanib, Xitoy, Hindiston, Eron, Arab xalifaligi hamda Markaziy Osiyo hududlarida rivojlangan. Sharq tafakkurining asosiy xususiyati shundaki, u nazariy mulohazalarni amaliy hayot bilan uzviy bog'laydi. Bu an'anada falsafa insonning kundalik

turmushi, axloqiy qarashlari va ijtimoiy munosabatlari bilan chambarchas aloqada bo'lgan.

Sharq falsafasi shaxs va jamiyat o'rtasidagi muvozanatni ta'minlashga intiladi. Unda inson faqat alohida individ sifatida emas, balki jamoa a'zosi, ma'naviy mavjudot va ijtimoiy mas'uliyat egasi sifatida qaraladi. Shu sababli Sharq tafakkurida axloq masalasi markaziy o'rinni egallaydi.

Bugungi globallashuv sharoitida insoniyat texnologik taraqqiyot bilan birga ma'naviy muammolarga ham duch kelmoqda. Individualizmning kuchayishi, iste'molchilik mentaliteti va axloqiy qadriyatlarning zaiflashuvi sharoitida Sharq falsafasi muqobil dunyoqarash modeli sifatida ahamiyat kasb etmoqda.

SHARQ FALSAFASINING SHAKLLANISH OMILLARI

Sharq falsafasining shakllanishiga bir qator tarixiy, madaniy va ijtimoiy omillar ta'sir ko'rsatgan. Avvalo, Sharq jamiyatlari asosan agrar tuzumga asoslangan bo'lib, jamoaviy mehnat va hamkorlikni talab etgan. Bu esa kollektivizm g'oyalarining mustahkamlanishiga olib kelgan.

Ikkinchidan, diniy tasavvurlar Sharq tafakkurining shakllanishida muhim rol o'ynagan. Xitoyda osmon irodasi, Hindistonda karma va samsara, Islom olamida ilohiy adolat g'oyalari ijtimoiy ongni shakllantirgan.

Uchinchidan, markazlashgan davlat tizimlari falsafiy qarashlarning siyosiy tus olishiga sabab bo'lgan. Hukmdor va xalq o'rtasidagi munosabatlar axloqiy mezonlar orqali tartibga solingan.

QADIMGI XITOIY FALSAFASI VA IJTIMOIIY HAYOT

Qadimgi Xitoy tafakkuri jamiyatni barqarorlashtirish masalasiga alohida e'tibor qaratgan. Bu hududda shakllangan falsafiy maktablar ijtimoiy intizom, axloqiy burch va davlat boshqaruvi masalalarini chuqur tahlil qilgan.

Konfutsiychilik jamiyatdagi tartibni axloqiy me'yorlar orqali ta'minlash g'oyasini ilgari suradi. Inson o'z burchini sidqidildan bajarishi, ota-onaga hurmat ko'rsatishi va jamiyat oldidagi mas'uliyatini his etishi lozim. Bu ta'limot davlatni kuch bilan emas, balki ma'naviy namuna orqali boshqarishni tavsiya etadi.

Daoizm esa tabiiylik va soddalik tamoyillarini ilgari suradi. Inson sun'iy murakkabliklardan voz kechib, tabiat qonunlariga mos yashashi kerak degan qarash ijtimoiy muvozanatni ta'minlashga xizmat qiladi.

Legizm maktabi esa qat'iy qonunlar orqali davlatni mustahkamlashni yoqlagan. Bu yondashuv ijtimoiy tartibni ta'minlashning boshqa modelini taklif qilgan.

Xitoy falsafasining ijtimoiy ahamiyati shundaki, u asrlar davomida davlat boshqaruvi va ta'lim tizimiga ta'sir ko'rsatgan.

QADIMGI HIND FALSAFASI VA AXLOQIY TA'LIMOTLAR

Hind falsafasi insonning ichki dunyosini o'rganishga qaratilgan. Bu an'anada ruhiy poklanish va ma'naviy ozodlik asosiy maqsad sifatida qaraladi.

Karma tushunchasi har bir insonning amallari kelajakdagi taqdiriga ta'sir qilishini bildiradi. Bu g'oya ijtimoiy mas'uliyatni kuchaytiradi. Dharma esa insonning hayotdagi vazifasi va axloqiy burchini anglatadi.

Buddaviylik inson azob-uqubatining sabablarini ochib beradi va undan qutulish yo'lini ko'rsatadi. Rahm-shafqat, sabr-toqat va zo'ravonlikdan voz kechish jamiyatda tinchlikni mustahkamlaydi.

Hind falsafasi ijtimoiy tenglik va ichki ozodlik g'oyalarini rivojlantirgan.

ISLOM FALSAFASI VA IJTIMOIIY TARAQQIYOT

Islom falsafasi Sharq tafakkurining eng yuksak bosqichlaridan biridir. U diniy manbalar bilan bir qatorda mantiqiy va ilmiy tahlilga asoslangan.

Islom mutafakkirlari adolatli jamiyat modelini ishlab chiqqan. Davlat boshqaruvida ilm, axloq va mas'uliyat muhim omil sifatida qaralgan.

Ilm-fan rivoji jamiyat taraqqiyotining asosi deb hisoblangan. Tibbiyot, matematika, astronomiya va mantiq sohalaridagi yutuqlar ijtimoiy farovonlikka xizmat qilgan.

Islom falsafasida shaxs kamoloti va jamiyat taraqqiyoti o'zaro bog'liq jarayon sifatida talqin qilinadi.

SHARQ VA G'ARB FALSAFASINING QIYOSI

Sharq tafakkuri ko'proq axloqiy uyg'unlik, jamiyatga sodiqlik va ruhiy poklanishga urg'u beradi. G'arb falsafasida esa individual erkinlik, ratsionalizm va empirik tahlil ustun bo'ladi.

Sharq falsafasida shaxs jamiyatning ajralmas qismi sifatida qaraladi. U ijtimoiy burch, ota-onaga hurmat va axloqiy mas'uliyatni asosiy tamoyil sifatida qabul qiladi. G'arb tafakkurida shaxsiy erkinlik va huquqlar markaziy o'rinda bo'lib, jamiyat tartibi ko'proq qonuniy mexanizmlar bilan ta'minlanadi.

Bu qiyosiy tahlil Sharq falsafasining zamonaviy jamiyatda tinchlik, hamkorlik va ma'naviy barqarorlikni rivojlantirishdagi dolzarbligini ko'rsatadi.

SHARQ FALSAFASINING DOLZARBLIGI VA MA'NAVIY ASOSLARI

Sharq falsafasi jamiyatni faqat iqtisodiy yoki siyosiy omillarga asoslab emas, balki **ma'naviy qadriyatlar, axloqiy me'yorlar va shaxs kamoloti** orqali rivojlantirishni taklif qiladi. Bugungi globallashuv sharoitida insoniyat duch kelayotgan axloqiy muammolar – individualizmning kuchayishi, iste'molchilik madaniyati, ma'naviy bo'shliq – Sharq tafakkurining qadriyatlarini dolzarb qiladi.

Sharq falsafasi shaxsni **ichki uyg'unlik va ruhiy barqarorlikka** yetkazish bilan birga, jamiyatdagi hamjihatlik va ijtimoiy birdamlikni mustahkamlaydi. Xitoy, Hind va Islom maktablarida bu prinsiplar turli shakllarda namoyon bo'ladi: Konfutsiychilikda insonparvarlik va burch tushunchasi, Buddaviylikda rahm-shafqat va sabr, Islom falsafasida esa adolat va ilmiy ma'naviyat birlashtiriladi.

SHARQ FALSAFASI VA SOG'LIQ, MADANIYYAT, TA'LIM SOHALARI

Sharq tafakkuri **ta'lim va madaniyat tizimlariga** ham bevosita ta'sir ko'rsatgan.

- **Ta'lim:** Konfutsiychilikda o'qituvchining ahamiyati, shogirdga axloqiy qadriyatlarni o'rgatish, bilim bilan birga ma'naviy tarbiya berish ustun qo'yiladi.

- **Madaniyat:** Hind va Xitoy an'analari san'at va adabiyotda ham axloqiy va ruhiy mavzularni rivojlantiradi.

- **Sog'liq:** Daoizm va Buddaviylik tabiiy muvozanat va ruhiy tinchlikni saqlash orqali insonning psixologik va jismoniy sog'lig'ini mustahkamlaydi.

Shu yo'l bilan Sharq falsafasi jamiyatning barcha qatlamlarini **ma'naviy barqarorlik va farovonlik** bilan bog'laydi.

SHARQ FALSAFASI VA ZAMONAVIY GLOBAL MUAMMOLAR

Bugungi kunda insoniyat axloqiy va ruhiy muammolar bilan yuzma-yuz. Sharq falsafasi quyidagi jihatlarda dolzarb:

1. **Ichki uyg'unlik va ruhiy barqarorlik:** Stress, bosim va shoshilinch hayot ritmini yengish yo'llari.

2. **Ijtimoiy birdamlik:** Jamiyatdagi nizolarni kamaytirish va hamkorlikni kuchaytirish.

3. **Axloqiy qarorlar:** Shaxs va davlat darajasida adolatni mustahkamlash.

Ushbu falsafiy qarashlar nafaqat O'zbekiston, balki global miqyosda ham samarali bo'lishi mumkin.

DAVLAT VA IJTIMOIIY TUZILMA MODELI

Sharq tafakkurida davlat axloqiy institut sifatida qaraladi. Hukmdor xalq oldida mas'ul bo'lib, adolat va halollikni namuna sifatida ko'rsatishi lozim.

Davlatning vazifasi nafaqat tartibni saqlash, balki insonning ruhiy va axloqiy kamolotini ta'minlashdan iborat. Shu maqsadda, Sharq falsafasi:

- Axloqiy tarbiya va ta'limni rivojlantirish
- Jamiyatdagi uyg'unlik va barqarorlikni saqlash
- Shaxs kamoloti uchun shart-sharoit yaratishni tavsiya qiladi

Markazlashgan davlat tuzilmalari ham bu jarayonda ahamiyatli bo'lgan. Masalan, Xitoyda konfutsiychilik, Islom dunyosida ilm-fan va adolat prinsiplari davlat boshqaruvi tizimiga integratsiyalangan.

AXLOQ VA MA'NAVIY TARBIYA

Sharq falsafasi axloqiy tarbiyani jamiyatning asosiy ustuni deb biladi. Insonning ichki dunyosi, sabr-toqat, halollik va bag'rikenglik kabi xususiyatlari shaxsiy va ijtimoiy farovonlik uchun muhimdir.

Oila, ustoz-shogird an'analari va ma'naviy qadriyatlarni hurmat qilish jamiyat barqarorligini ta'minlaydi. Bu prinsiplar Konfutsiychilik, Buddaviylik va Islom tafakkurida o'z aksini topadi.

Shaxs ma'naviy jihatdan yetuk bo'lganida, u jamiyatga foydali, mas'uliyatli va hamkorlikka tayyor a'zo sifatida chiqadi.

ILM-FAN VA IJTIMOYIY TARAQQIYOT

Sharq falsafasi ilm-fanni inson taraqqiyotining asosi deb hisoblagan. Tibbiyot, matematika, astronomiya va mantiq sohalaridagi yutuqlar ijtimoiy farovonlik va davlat barqarorligiga xizmat qilgan.

Buddaviylik va daoizm ruhiy rivojlanishni, Islom falsafasi esa ilmiy va axloqiy taraqqiyotni birlashtiradi. Shu orqali jamiyatda hamma a'zolar o'z imkoniyatlarini rivojlantirish imkoniga ega bo'ladi.

GLOBALLASHUV SHAROITIDA AHAMIYATI

Bugungi globallashuv sharoitida axloqiy qadriyatlar sustlashmoqda, iste'molchilik madaniyati kuchaymoqda. Shunday davrda Sharq falsafasi:

- Ichki muvozanat va ruhiy barqarorlikni targ'ib qiladi
- Sabr-toqat va bag'rikenglikni oshiradi
- Jamiyatdagi ijtimoiy birdamlikni mustahkamlaydi

Sharq falsafasi boshqa madaniyatlar bilan muloqotda ham universal qadriyatlarni ilgari suradi, masalan: tinchlik, hamkorlik va ilmiy taraqqiyotga sodiqlik.

ZAMONAVIY O'ZBEKISTONDA RO'LI

O'zbekiston ma'naviy taraqqiyotida Sharq falsafasi qadriyatlari muhim ahamiyatga ega. Madaniy meros, ta'lim tizimi, oilaviy qadriyatlar va ijtimoiy barqarorlikning shakllanishi Sharq tafakkurining prinsiplariga asoslanadi.

Universitetlar va ilmiy markazlarda Konfutsiy, Budda va Islom mutafakkirlarining ta'limoti o'rgatiladi, bu esa yosh avlodning ma'naviy va axloqiy rivojlanishiga xizmat qiladi.

XULOSA

Sharq falsafasi insoniyat tarixida ajralmas o'rin tutadi. U jamiyatni axloqiy asosda boshqarish, shaxsni ma'naviy yetuklikka yetkazish va davlatni adolat bilan boshqarish g'oyalarini ilgari suradi.

Bugungi kunda ham Sharq tafakkuri qadriyatlari:

- Ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlash
- Shaxs kamolotini ta'minlash
- Globallashuv sharoitida ma'naviy muvozanat yaratish

yo'nalishlarida dolzarb bo'lib qolmoqda.

CONCLUSION

Eastern philosophy occupies a significant place in human intellectual history. It emphasizes the importance of building society on moral and ethical foundations, developing the individual spiritually, and governing the state with justice and integrity.

Even today, the principles of Eastern thought remain relevant:

- Strengthening social stability
- Promoting personal moral development
- Maintaining spiritual balance in the context of globalization

By integrating these values into modern life, Eastern philosophy continues to offer guidance for harmonious coexistence, ethical decision-making, and sustainable societal progress.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Al-Farabi. *The Virtuous City*.
2. Ibn Sino. *The Book of Healing*.
3. Konfutsiy. *Analects*.
4. Laozi. *Dao De Jing*.
5. Al-Ghazali. *Ihyo Ulum ad-Din*.

6. History of Islamic Philosophy. Oxford University Press.
7. Eastern Philosophy: Key Readings. Routledge.
8. Sharq falsafasi tarixi. Toshkent: O‘zbekiston Milliy nashriyoti.
9. Zamonaviy falsafa asoslari. Toshkent.
10. Karimov I. A. *Yuksak ma’naviyat — yengilmas kuch.*